

K VYBRANÝM PROBLÉMŮM ALTERNATIVNÍCH ZPŮSOBŮ ŘÍZENÍ V ČESKÉM TRESTNÍM PRÁVU

JOSEF KUČTA, JANA ZEZULOVÁ

I. GENEZE POJMU ODKLON

Za základní a nejširší vymezení odklonu (angloamerický koncept *diverze*) je považováno pojetí, podle něhož *diverze* převážně směřuje k odklonu od dalšího trestního stíhání poté, co bylo úředně stanoveno porušení trestní normy. Chce, vycházejíc z přístupů *Labeling Approach* a teorie obětního beránka překonat kriminalitu hlavně vně justice a jejich instancí, aby pokud možno co nejvíce pachatelů uchránila před konsekvencemi kriminální justice a „převedla“ k jiné péči¹.

Česká trestněprocesní nauka považuje odklon za alternativu trestního řízení před soudem, kdy je upřednostněno neformální vyřízení věci mimosoudními prostředky před klasickým trestním procesem, zakončeným výrokem o vině a uložením trestu². Odklon je tak chápán jako mimosoudní alternativa trestního procesu, resp. upuštění od trestního stíhání, přičemž je možné na trestní věc reagovat jak prostředky trestněprávními, tak i prostředky mimotrestními.

Postupem času dochází k zúžení pojmového vymezení odklonu v tom smyslu, že nejde o „odklonění“ mimo trestní řízení např. k vyřízení věci ve správním řízení, k projednání věci mimosoudním orgánem, komisí, léčením apod. Nedochozí tedy k přetransformování trestní odpovědnosti v jiný typ odpovědnosti (např. společensko-morální). Odklon je spíše chápán ve smyslu zjednodušeného řízení, které probíhá v rámci standardního trestního řízení. Formou takového vyřízení věci je právě institut podmíněného zastavení trestního stíhání, narovnání a trestní příkaz.

¹ Kaiser, G.: *Kriminologie, úvod do základů*, 1993, s. 84 a násl.

² Suchý, O.: *Odklon v trestním řízení*, *Právník*, č. 3/1991, s. 248–255.

II. K PODMÍNKÁM APLIKACE USTANOVENÍ § 307 AN. TRESTNÍHO ŘÁDU – PODMÍNĚNÉ ZASTAVENÍ TRESTNÍHO STÍHÁNÍ

Podle platné právní úpravy podmíněné zastavení trestního stíhání (dále jen PZTS) přichází v úvahu v řízení o trestném činu, za který zákon stanoví trest odnětí svobody, jehož horní hranice nepřevyšuje 5 let. Pro posouzení toho, zda jde o takový trestný čin jsou rozhodující trestné sazby odnětí svobody uvedené ve zvláštní části trestního zákona. Nepřihlíží se k případným modifikacím podle ustanovení obecné části trestního zákona, tedy např. ke snížení trestní sazby odnětí svobody u mladistvého (§ 79 odst. 1 tr. zák.), ke zvýšení trestní sazby u zvlášť nebezpečného recidivisty (§ 42 odst. 1 tr. zák.) nebo u pachatele trestného činu spáchaného ve prospěch zločinného spolčení (§ 44 odst. 1 tr. zák.).

Určení, zda jde o trestný čin ohrožený trestem odnětí svobody nepřesahující 5 let, klade značné nároky na přípravné řízení, zejména v případě, že o PZTS rozhodne v tomto procesním stadiu státní zástupce. Z důkazů zde opatřených a provedených musí vyplývat takové skutkové závěry, na základě kterých lze jednoznačně skutek kvalifikovat jako trestný čin s horní hranicí odnětí svobody nepřevyšující 5 let.

Další zákonnou podmínkou PZTS je souhlas obviněného. Souhlas obviněného s PZTS si před vlastním rozhodnutím opatřuje v přípravném řízení státní zástupce (souhlas obviněného může být zaznamenán vyšetřovatelem, pokud byl dán v průběhu vyšetřování) a v řízení před soudem soudce. Vyjádření obviněného je nutné uvést do protokolu tak, aby bylo možné ze spisu splnění této podmínky zjistit. Zákon totiž stanoví, že souhlas obviněného musí být učiněn způsobem, který nevzbuzuje pochybnosti. V případě, že obhájce obviněného navrhne, aby soud postupoval podle § 307 tr. ř., je nezbytné, aby soud dotazem na obviněného zjistil, zda s navrhovaným postupem souhlasí, a jeho vyjádření uvedl do protokolu (R 31/94). V praxi se vyskytly případy, kdy soud podmíněně zastavil trestní stíhání³, aniž by dal obviněný souhlas s takovým postupem, resp. ze spisu nebylo možné splnění této podmínky zjistit. Například soud prvního stupně rozhodl o PZTS, aniž z obsahu spisu byl patrný souhlas obviněného s PZTS. V průběhu přípravného řízení souhlas dán nebyl a soud rozhodl o PZTS bez konání hlavního líčení, a tedy i bez toho, že by obviněného vyslechl.

Doznání obviněného k trestnému činu je další podmínkou pro vydání rozhodnutí o PZTS. Doznání musí být obsaženo v jeho výpovědi učiněné podle § 90

³ Zpráva o tématické prověrce aplikace nově zavedených institutů trestního práva (podmíněné zastavení trestního stíhání, narovnání, trest obecně prospěšných prací). MS ČR, 1996.

a násl. tr. ř. a zachyceno v takové podobě, aby bylo v řízení před soudem použitelné jako důkaz. Pro toto rozhodnutí zásadně nestačí osobní prohlášení obviněného nebo prohlášení obviněného, že spáchal trestný čin, zaznamenané v úředním zápisu o jeho vysvětlení učiněné před zahájením trestního stíhání (§ 158 odst. 4 tr. ř.). Obviněný se musí doznat ke všem zákonným znakům stíhaného trestného činu, tedy i k zavinění ve formě úmyslu nebo nedbalosti. Nedostatek doznání nemůže zhojit souhlas obviněného s PZTS, neboť souhlas je další podmínkou PZTS stanovenou vedle doznání (R 45/95).

Z výsledků soudní praxe⁴ vyplývá, že v některých případech obsah výpovědi obviněného nebylo možné jednoznačně považovat za doznání, resp. nebylo možné učinit závěr o tom, že se obviněný trestného činu dopustil. Například ve věci trestného činu výtržnictví obviněný při své první výpovědi před vyšetřovatelem uvedl, že věc, která je mu kladena za vinu, se za 3/4 nezakládá na pravdě. Teprve při výpovědi za přítomnosti obhájce připustil, že poškozenému dal facku. Souhlas s PZTS dal obviněný při seznámení s výsledky vyšetřování. Je však diskutabilní, zda obsah výpovědi obviněného v podobě jaké byla učiněna, lze považovat za doznání. K odstranění rozporů by bylo namísto nařídít hlavní líčení, což se však v daném případě neučinilo.

Nahrazení škody obviněným, pokud byla škoda způsobena činem, nebo uzavření dohody o náhradě škody s poškozeným anebo učinění jiných potřebných opatření k její náhradě je další nezbytnou součástí podmíněného zastavení trestního stíhání.

Obviněný může, a v praxi se tomu tak děje, bezprostředně po spáchání trestného činu nahradit poškozenému škodu, způsobenou trestným činem. V takovém případě obviněný s poškozeným zpravidla mezi sebou uzavřou písemnou smlouvu o náhradě škody a finanční částka odpovídající výši způsobené škody je předána poškozenému při podpisu smlouvy. Dohoda o náhradě škody je posléze postoupena státnímu zástupci či soudu spolu s návrhem na PZTS.

Pokud obviněný škodu do doby rozhodování o PZTS státním zástupcem či soudem neuhradil, může v konkrétním případě postačit uzavření dohody o její náhradě s poškozeným. Jelikož v praxi nelze vyloučit, že dohoda o náhradě škody bude uzavřena ústně, soudní judikatura stanoví požadavek, spočívající v ověření tvrzení obviněného, že s poškozeným skutečně dohodu o náhradě škody uzavřel, což musí být ověřeno dalšími důkazy (R 31/94). Obligatorní podmínkou je pak uložení povinnosti nahradit škodu v průběhu zkušební doby.

Další možnost vypořádání spočívá ve skutečnosti, že obviněný učiní jiná potřebná opatření k náhradě škody. Obviněný může např. složit finanční částku,

⁴ Viz práce cit. v pozn. č. 3).

kteřá odpovídá zjištěné výši škody, do soudní úschovy (R 20/95). Toto může obviněný učinit za situace, kdy by poškozený náhradu škody nepřijal nebo uzavřel dohodu o její náhradě nebo v případě, že by se poškozený zdržoval na neznámém místě. V případě trestného činu spáchaného zaviněným způsobem dopravní nehody v silničním provozu lze za jiné potřebné opatření k náhradě škody považovat také oznámení dopravní nehody jako pojistné události příslušné pojistovně a poskytnutí další potřebné součinnosti (R 19/95). Soud se však nemůže spokojit s prohlášením obviněného, že pojistnou událost uplatnil, ale je nezbytné toto prohlášení ověřit.

Konečně pak při posouzení otázky, zda opatření učiněné obviněným k náhradě škody splňuje podmínky § 307 odst. 1 písm. b) tr. ř., je nutno vycházet z výše škody způsobené poškozenému trestným činem zjištěné orgánem, který rozhoduje o podmíněném zastavení, a nikoli jen z požadavků poškozeného.

Určité komplikace se mohou vyskytnout v důsledku toho, že ustanovení § 307 tr. ř. výslovně nevyžaduje souhlas poškozeného s PZTS, přiznává mu však možnost podat si proti takovému rozhodnutí opravný prostředek. Jenom ze samotného faktu, že poškozený uzavřel s obviněným dohodu o náhradě způsobené škody, nelze ještě s jistotou usuzovat na to, že také dal souhlas s PZTS, pokud to není v dohodě výslovně uvedeno. Naproti tomu by nebylo účinné prohlášení poškozeného obsažené v dohodě o náhradě škody, kterým by se dopředu vzdal svého práva podat proti usnesení o podmíněném zastavení stížnost⁵. V případech, kdy obviněný učinil jiná potřebná opatření k náhradě škody, zákon souhlas poškozeného výslovně nepředpokládá. Ze zcela praktického hlediska lze doporučit, aby státní zástupce, případně soud zjistili stanovisko poškozeného, tj. zda souhlasí s PZTS, ještě předtím, než toto stíhání podmíněně zastaví. Tímto způsobem lze předejít dalšímu rozhodování o případném opravném prostředku poškozeného. Ideální by bylo, kdyby prohlášení, resp. souhlas poškozeného byly uvedeny již v písemné dohodě o náhradě škody. Pokud obviněný učiní jiná potřebná opatření k náhradě škody, lze doporučit, aby poškozený byl s charakterem těchto opatření a s výší škody, která mu takto má být uhrazena, seznámen a vyjádřil k nim své stanovisko. Lze předpokládat, že v praxi zejména u státních zástupců bude takový postup obvyklý, a v případě, kdy bude stanovisko poškozeného záporné nebo nebude je možné opatřit, často se od podmíněného zastavení upustí.

V této souvislosti je třeba ještě poznamenat, že podle ust. § 307 odst. 5 tr. ř. může poškozený proti rozhodnutí o PZTS podat stížnost, která nemá odkladný účinek. Poškozený může podat stížnost i v případě, že mu škoda byla

⁵ Komentář k trestnímu řádu, C. H. Beck/SEVT, Praha 1995, s. 573.

nahrazena nebo že uzavřel dohodu s obviněným o její náhradě⁶. Tento fakt i poměrně obecná formulace ust. § 145 tr. ř. sice námi doporučený postup poněkud relativizuje, samotný fakt předchozího výslovného souhlasu poškozeného s výší a podmínkami náhrady škody však dává vhodné podklady pro rozhodování o této stížnosti.

Praxe připouští PZTS i v případě, že trestným činem nebyla způsobena majetková škoda. V takovém případě však soud (státní zástupce v přípravném řízení) musí důsledně zvážit, zda vzhledem k osobě pachatele a okolnostem případu lze PZTS považovat za dostačující způsob vyřízení věci.

Zákon dovoluje v průběhu zkušební doby uložit obviněnému přiměřená omezení směřující k tomu, aby vedl řádný život. Přiměřená omezení zákon dále nerozvádí obdobně jako u podmíněného odsouzení. Ze soudní judikatury vyplývá, že jde např. o zákaz nadměrného požívání alkoholu, řádné plnění vyživovací povinnosti, zákaz návštěv nočních podniků, heren apod. Obecně však platí, že omezení nelze nahrazovat uložením některého druhu trestu podle trestního zákona (R 32/64, R IV/68, týkající se přiměřených omezení v rámci podmíněného trestu odnětí svobody). Konkrétně tedy nelze v souvislosti s trestným činem v dopravě uložit v rámci PZTS trest zákazu činnosti spočívající v řízení motorových vozidel všeho druhu na určitou dobu.

Další naše poznámka se týká osvědčení se ve zkušební době PZTS, pokud obviněný spáchá další trestný čin. V takovém případě by mohl vzniknout problém, kdy konkrétně má být rozhodováno o pokračování v trestním stíhání. V těchto případech soudní praxe (jako v obdobných případech rozhodování o osvědčení ve zkušební době podmíněného odsouzení) nepovažuje za rozhodující, že je obviněný stíhán pro další trestný čin, ale až skutečnost, že byl pro tento trestný čin odsouzen. Soud tedy vyčká pravomocného rozhodnutí ohledně trestného činu spáchaného ve zkušební době PZTS, avšak jen za podmínky, že tu nejsou ještě jiné důvody vyžadující pokračovat v trestním řízení. Fikce osvědčení nemůže v takovém případě nastat, protože pachatel tím, že spáchal ve zkušební době další trestný čin, zavinil, že soud či státní zástupce do 1 roku od uplynutí zkušební doby nemohl rozhodnout o jeho osvědčení (R 7/87 k ust. § 60 odst. 3 tr. zák.).

Konečně pak pravomocné rozhodnutí soudu nebo státního zástupce o PZTS se vede v evidenci Rejstříku trestů⁷. Soudy a státní zastupitelství jsou povinny zasílat Rejstříku zprávy o PZTS, jakož i dodatečnou zprávu, že se obviněný v průběhu zkušební doby osvědčil nebo že se v trestním stíhání pokračuje, jakmile příslušné rozhodnutí nabude právní moci. Údaje získané tímto postupem se vyřazují z evi-

⁶ Viz práce cit. v pozn. č. 5), s. 1168.

⁷ Zákon č. 269/1994 Sb. o Rejstříku trestů.

dence ihned po doručení dodatečné zprávy. Pokud Rejstřík trestů takovou zprávu neobdrží, vyřadí údaje z evidence po uplynutí jednoho roku od skončení zkušební doby PZTS.

Obecně je možné konstatovat, že se k PZTS tvoří bohatá soudní judikatura, institut je nejčastěji užívaným z nově zavedených institutů trestního práva (vedle narovnání a trestu obecně prospěšných prací). Ve větší míře dochází k PZTS ze strany soudů než ze strany státních zastupitelství. Negativním jevem je však praxe některých státních zastupitelství a soudů, kdy dochází k PZTS až poté, co bylo v přípravném řízení, resp. v hlavním líčení provedeno úplné dokazování potřebné pro stanovení viny a trestu. Tato praxe je patrně dána tím, že v případech, kdy bude třeba pokračovat v řízení (např. v případě, kdy se obviněný ve stanovené zkušební lhůtě neosvědčí, kdy bude rozhodnuto kladně o opravném prostředku obviněného nebo poškozeného, ale i v případech, kdy dodatečně vyjdou najevo skutečnosti, které nasvědčují tomu, že byl spáchán trestný čin s vyšší trestní sazbou, než která umožňuje podmíněně zastavit trestní stíhání), by provádění důkazů (zejména výslech svědků), bylo značně problematické, ne-li nemožné zejména z pohledu časového odstupu. Avšak aby nedocházelo k případům, kdy by trestní stíhání muselo skončit zproštěním obžaloby nebo zastavením trestního stíhání např. z důvodů uvedených v ust. § 226 písm. a), b) tr. ř., domníváme se, že nelze ustoupit z požadavku objasnit všechny skutečnosti důležité pro rozhodnutí o vině a trestu již v přípravném řízení. Ani tímto časově náročnějším způsobem by nebyla odstraněna hlavní výhoda této úpravy, kterou je rychlejší vyřizování trestních věcí bez konání náročného a komplikovaného hlavního líčení nebo řízení před soudem.

III. K PODMÍNKÁM APLIKACE USTANOVENÍ § 309 AŽ § 314 TR. Ř. – NAROVNÁNÍ

Institut narovnání se stal součástí trestního řízení novelou trestního řádu číslo 152/1995 Sb. Má určité podobné rysy s podmíněným zastavením trestního stíhání, je však pro pachatele výhodnější v tom směru, že schválí-li soud narovnání, současně zastaví trestní stíhání bez jakýchkoliv podmínek, tedy zejména bez stanovení zkušební doby. Na druhé straně je institut narovnání přísnější v tom, že k jeho realizaci musí být splněno více podmínek než u podmíněného zastavení, navíc pak musí obviněný zaplatit nad rámec náhrady škody další peněžní částku k obecně prospěšným účelům. Narovnání přichází v úvahu zejména u trestných činů majících povahu konfliktu mezi obviněným a poškozeným. Při tomto způso-

bu vyřízení věci je kladen důraz na urovnání sporu mezi těmito stranami a teprve v případě neúspěchu, resp. nedosažení dohody se přistupuje k potrestání pachatele, resp. k působení na pachatele trestného činu. Důsledné odčinění škodlivých následků způsobených poškozenému pachatelem je upřednostněno před zájmem na jeho trestním postihu. Účinky trestní represe jsou nahrazeny povinností pachatele k dalšímu majetkovému plnění, sloužící obecně prospěšným účelům a jdoucí nad rámec způsobené škody.

V této souvislosti vyvstává otázka, zda je možné užít tohoto institutu i v případech, kdy trestným činem není způsobena škoda konkrétnímu poškozenému, resp. poškozeným je stát (půjde zejména o trestné činy podle hlavy III. zvláštní části tr. zákona). Ust. § 309 odst. 1 tr. ř. totiž žádá, aby obviněný uhradil poškozenému škodu způsobenou trestným činem nebo učinil potřebné úkony k její úhradě, případně jinak odčinil újmu vzniklou trestným činem. Jsme toho názoru, že by zřejmě nebylo vyloučeno narovnání provést, a to i v případech, kdy by trestným činem došlo výlučně k dotčení veřejného zájmu, a poškozeným by byl samotný stát či obec. Pokud trestným činem nevznikne škoda poškozenému, půjde v mnoha případech o trestné činy v konkrétních případech méně závažné než ty, u nichž by taková škoda vedle dotčení veřejného zájmu byla způsobena. Bylo by pak možno na tyto případy užít ustanovení o narovnání analogicky, neboť se jedná o analogii ve prospěch osoby, vůči níž se vede trestní řízení. Navíc i u trestných činů podle hlavy III. zvláštní části trestního zákona lze patrně újmu, která vznikla, odčinit jinak než náhradou majetkové škody (§ 309 odst. 1 tr. ř.).

V našem pojetí je narovnání považováno za určitý odklon od normálního průběhu trestního řízení, není však mimosoudním vyřízením případu, neboť soud rozhoduje o narovnání nejen ve stadiu po podání obžaloby, ale i v přípravném řízení (na rozdíl od PZTS v přípravném řízení, kde toto rozhodnutí činí státní zástupce). Ukazuje se, že zkušenosti s uplatněním narovnání jsou v praxi zatím malé. Je nejméně využíván ze tří nově zavedených institutů trestního práva (vedle trestu obecně prospěšných prací a PZTS). Tato skutečnost je do jisté míry dána patrně i tím, že pokud by přicházelo použití tohoto institutu již v přípravném řízení, nemůže o narovnání rozhodnout sám státní zástupce.

Na rozdíl od PZTS je předpokladem narovnání **prohlášení** obviněného, že spáchal skutek, pro který je stíhán a jeho **souhlas** je vyžadován výlučně v návaznosti na možnost postupu ve věci tímto alternativním způsobem. Souhlas obviněného spolu s jeho prohlášením o spáchání skutku nelze chápat jako doznání viny a v případě dalšího řízení nelze přihlížet zejména k jeho prohlášení jako k důkazu, který svědčí v neprospěch obviněného (viz dále čl. 6 odst. 2 Evropské úmluvy o ochraně lidských práv a základních svobod).

Součástí narovnání mezi obviněným a poškozeným je i dohoda o výši úhrady škody a stanovení částky složené k obecně prospěšným účelům a jejího příjemce. Na rozdíl od PZTS v případě narovnání nestačí pouhé uzavření dohody o náhradě škody. Škoda se hradí především v penězích, nebo se souhlasem poškozeného uvedením věci v předešlý stav. I v případech spáchání trestných činů, jejichž následkem je újma nemajetkové povahy, je narovnání myslitelné. V takových případech může mít její odčinění podobu např. uveřejnění omluvy ve sdělovacích prostředcích, osobní pomoci obviněného poškozenému. Dále pak stejně jako u PZTS náhrada škody mezi obviněným a poškozeným není jedinou možností vypořádání vztahu mezi nimi. Učinění potřebných úkonů k její náhradě může spočívat např. v nahlášení vzniku škody jako pojistné události a poskytnutí potřebné součinnosti pojišťovně či složení finanční částky, která odpovídá zjištěné výši škody, do soudní úschovy. Nestačí však pouhé prohlášení nebo příslib uhrazení škody v budoucnu bez toho, že by bylo spojeno s konkrétními úkony k její náhradě (např. za takovýto úkon je považováno uzavření dohody o srážkách ze mzdy mezi obviněným a jeho zaměstnavatelem ve prospěch poškozeného).

Složení peněžní částky na účet soudu určené konkrétnímu adresátovi k obecně prospěšným účelům není považováno za trest, ale je výrazem reparace dotčeného veřejného zájmu. Ustanovení § 312 tr. ř. přesně stanoví, kdy lze peněžní částku považovat za věnovanou k obecně prospěšným účelům. V některých případech by bylo však vhodné, aby soud blíže zkoumal další okolnosti nad rámec běžného dokazování. Může jít o případy, kdy obviněný poukáže peněžní částku na tělovýchovné účely nebo sportovní akce. Je třeba zvážit účelnost prověřování, zda např. obviněný není sám členem takové organizace či sportovního oddílu, jelikož by takto věnovanou částku mohl následně užít i ke svému prospěchu, či ji de facto poskytnou sám sobě. Pokud má soud pochybnosti ohledně peněžní částky věnované k obecně prospěšným účelům, měl by se pokusit odstranit tuto pochybnost a zabývat se otázkou, v jakém vztahu je obviněný k obdarovávanému subjektu. Podle komentáře k trestnímu zákonu⁸, konkrétní výši částky, kterou je nutné složit, určí soud (jako např. u peněžité záruky). Složením se rozumí předání peněžité částky v hotovosti v pokladně soudu nebo její poukázání na účet soudu. Způsob složení také určuje soud a v přípravném řízení soudce, a to v souvislosti s určením její výše. Objevuje se však názor⁹, že si soud musí zachovat svou nestrannost a nesmí se pouštět do licitací s obviněným a poškozeným, dále návrhem obviněného a poškozeného je vázán, není oprávněn projednávat výši částky a řešit případné spory

⁸ Viz práce cit. v pozn. č. 5), s. 1176.

⁹ Rizman, Sotolář, Válková: K vybraným otázkám novel trestních kodexů. Sborník příspěvků závěrů a doporučení ze semináře s mezinárodní účastí. Srní 1996, s. 32 a násl.

mezi nimi. Negativní stanovisko soud vyjádří v podstatě tím, že narovnání popřípadě neschválí. Podle tohoto názoru jakákoli analogie s postupem podle § 73a tr. ř., který upravuje přijetí peněžité záruky v souvislosti s rozhodováním o vazbě, je vyloučena (ust. § 309 tr. ř. o narovnání předpokládá „schválení“ soudu).

Konečně pak uvádíme několik obecných poznatků z dosavadní aplikace tohoto institutu. V některých případech může být vhodnost užití institutu narovnání a následné vyřízení věci tímto způsobem diskutabilní. Například schválení narovnání ve věci mladistvého, který byl stíhán pro jednání právně kvalifikované jako trestný čin vydírání podle § 235 odst. 1 tr. zák., když pod pohrůzkou zmlácení donutil patnáctiletého poškozeného postupně v několika případech vydat celkovou částku 48. 000,- Kč.

Ukazuje se také, že iniciativa k narovnání vychází ve většině případů od obhájců (a to i v případech, pracuje-li u soudu probační pracovnice).

V praxi státních zástupců a soudů se tento postup, který může podstatně zjednodušit a zkrátit trestní stíhání, ještě dostatečně nevžil. Podle díkce zákona totiž při splnění zákonem požadovaných podmínek soud může, avšak nemusí narovnání schválit, přičemž nejsou dány přesnější podmínky. Užití tohoto institutu tedy do značné míry závisí na dobré vůli státních zástupců a soudu a na jejich subjektivním přesvědčení o účelnosti tohoto institutu v každém jednotlivém případě. Může tedy docházet a v praxi také dochází k nerovnoměrnému užití tohoto institutu, kdy např. v mnoha okresech nebyl tento institut ještě vůbec aplikován, např. v obvodu Okresního soudu v Českých Budějovicích došlo již k realizaci mnoha desítek takových případů. Tento stav, i vzhledem ke značným důsledkům, které užití má pro další občanský život obviněného (pachatele) je nežádoucí. Lze mu patrně čelit určením speciálních mediačních pracovníků pro všechny soudní obvody na území našeho státu. V době budoucí bude užití tohoto institutu patrně také ovlivněno tvořící se judikaturou k těmto problémům.

Zákon nestanoví poučovací povinnost, tzn., že poškození a obvinění nejsou poučováni o možnosti řešení trestní věci narovnáním (obdobný závěr lze učinit i ohledně PZTS). Obviněný nemá nárok na uvedený alternativní způsob vyřízení trestní věci, soud nemá po podání obžaloby povinnost o jeho návrhu nebo návrhu státního zástupce rozhodovat.

Rozhodnutí o schválení narovnání se eviduje jako skutečnost významná pro trestní řízení. To znamená, že Rejstřík trestů vede evidenci osob, u kterých soud schválil narovnání a zastavil trestní stíhání.

Zákonem č. 209/1997 Sb. o poskytnutí peněžité pomoci obětem trestné činnosti došlo ke stanovení povinnosti, spočívající v určení obviněného z peněžní

částky k obecně prospěšným účelům nejméně 50peněžitou pomoc obětem trestné činnosti.

IV. PZTS A NAROVNÁNÍ V TRESTNÍCH VĚCECH MLADISTVÝCH OBVINĚNÝCH

V další části učiníme několik poznámek ohledně použití výše uvedených institutů při řešení trestní věci mladistvého.

Obecně i v řízení proti mladistvému lze tyto instituty použít, a to v případě trestného činu, na který trestní zákon ve zvláštní části stanoví trest odnětí svobody, jehož horní hranice nepřevyšuje pět let.

S aplikací těchto institutů u této věkové skupiny (15 – 18 let) se však objevují a diskutují zejména dva okruhy problémů. První okruh se týká zohlednění skutečnosti, že obviněný je mladistvým, druhý se pojí s otázkou, zda může peněžitou částku za mladistvého složit jeho zákonný zástupce.

K prvnímu problému lze uvést, že trestní odpovědnost mladistvého je podmíněna typově i konkrétně trestným činem nebezpečnějším, než je tomu v případě dospělého pachatele. Odlišné pojetí trestní odpovědnosti mladistvého tedy nevyklučuje možnost rozhodnout jeho trestní věc v rámci zvláštního způsobu řízení o PZTS či narovnání. A dále s ohledem na osobu mladistvého bude možné použít těchto institutů i v některých případech, kdy by nebylo možné takto postupovat, jestliže by šlo o osobu dospělou. Znovu je však třeba připomenout, že i u mladistvého je pro případný alternativní postup rozhodující trestní sazba uvedená ve zvláštní části trestního zákon, nikoli tedy snížená podle § 79 odst. 1 tr. zák.

Druhý okruh problému s sebou přináší daleko více otázek. Jde o to, zda částku (u PZTS a narovnání typicky jako náhradu škody, která byla trestným činem způsobena poškozenému) a peněžní částku určenou na obecně prospěšné účely (u narovnání) může za mladistvého složit jeho zákonný zástupce.

Pokud jde o peněžní částku určenou na obecně prospěšné účely, lze konstatovat, že podle znění zákona a soudní praxe nic nebrání, aby tato částka byla složena zákonnými zástupci mladistvého, neboť původ složených prostředků soud nezkontroluje. Ale i složení částky z vlastních prostředků mladistvého je problematické. Jde totiž zpravidla o úkon, který přesahuje rámec způsobilosti k právním úkonům, a proto bude nutné, aby tento úkon schválil opatrovnický soud. Lze ovšem namítnout, že v trestní věci mladistvého bude zpravidla stanovena nižší peněžní částka (oproti dospělým pachatelům), která bude odpovídat jeho majetkovým poměrům a možnostem a schválení opatrovnickým soudem nebude nutné.

Pokud jde o náhradu škody způsobené trestným činem poškozenému, problém je spatřován zejména v tom, že jednání o konkrétní částce by mohlo ztroskotat právě z důvodu neschopnosti mladistvého splatit požadovanou částku ze svých vlastních majetkových poměrů. Ale ani zaplacení této částky jeho zákonnými zástupci nelze považovat za optimální řešení trestní věci mladistvého pachatele.

Na tomto místě bychom chtěli poukázat na právní úpravu obdobných institutů v zákonech o soudech mládeže¹⁰ (JGG) v Rakousku a ve SRN. Při respektování základních odlišností lze naše PZTS srovnat s institutem předběžného zastavení trestního řízení rakouského JGG, zejména pak ve formě předběžného zastavení s podmínkou uložení jednoho nebo více úkolů v podobě zaplacení peněžitého obnosu ve prospěch obecně prospěšných zařízení (typicky u našeho narovnání) a náhrady škody (u našeho PZTS a narovnání). V těchto případech JGG stanoví jistá omezení, která dosud postrádá náš zákon. Placení peněžitého obnosu mladistvým má být nařízeno jen tehdy, když lze usoudit, že tento obnos bude zaplacen z prostředků, kterými je mladistvý oprávněn samostatně disponovat a bez omezení jeho dalšího rozvoje je může použít. U náhrady škody má mladistvý podle svých sil napravit škodu způsobenou trestným činem nebo jinak přispět k vyrovnání následků tohoto činu. Splněním tohoto úkolu je podmíněno zastavení trestního řízení.

Obdobné ustanovení obsahuje i německý JGG, když uvádí, že nařídit zaplacení peněžité částky ve prospěch obecně prospěšného zařízení je možné jen tehdy, jestliže se mladistvý dopustí lehkého provinění a lze předpokládat, že zaplatí částku z prostředků, jimiž smí samostatně disponovat, nebo tímto způsobem má být pachateli odňat zisk z činu nebo to, co za něj nabyl. Náhrada škody ve formě finanční náhrady je zde považována za samostatnou trestněprávní sankci, na základě které by si měl pachatel uvědomit důsledky spáchaného trestného činu.

Mimosoudní narovnání činu je v Rakousku a ve Spolkové republice Německo považováno za zvláštní způsob řešení trestní věci mladistvého. Základem rakouského pojetí mimosoudního narovnání činu (ATA řízení – Aussergerichtlicher Tausgleich) je vyřešení konfliktu mezi podezřelým z trestného činu a poškozeným. Narovnání se pak užívá při řešení trestných činů v kategorii lehké až středně těžké kriminality, vyloučeny jsou případy závažné trestné činnosti a organizovaného zločinu. Specifikum rakouského narovnání je spatřováno v tom, že ATA řízení je širší než model „pachatel–oběť–narovnání“. Tato skutečnost je patrná zejména tehdy, když nevznikla jednáním pachatele žádná materiální škoda. V tomto případě může nastoupit symbolická náprava, omluva či dobrovolná práce v obecně prospěšných zařízeních.

¹⁰ Zákon o soudnictví nad mládeží, 1988, Rakousko. Zákon o soudnictví nad mládeží, 1953, Spolková republika Německo.

Německé mimosoudní narovnání činu je představováno TOA řízením (Täter-Opfer-Ausgleich). TOA řízení je též vymezeno jako materiální a morální satisfakce, tj. ve prospěch oběti pachatelem poskytnuté plnění, ke kterému dojde neformální cestou, zpravidla zprostředkovaně sociálním pracovníkem. Cílem narovnání je obnovení právního smíru a usmíření mezi pachatelem a obětí. Narovnání může být podle znění JGG nařizováno soudcem jako výchovné opatření.

Na základě výše uvedených skutečností vyjadřujeme potřebu instituty podmíněného zastavení trestního stíhání a narovnání mnohem více propracovat a působit specifickým rysům této věkové kategorie.

V. PODMÍNĚNÉ ZASTAVENÍ TRESTNÍHO STÍHÁNÍ A NAROVNÁNÍ Z POHLEDU MOŽNOSTI UPLATNĚNÍ SOCIÁLNÍ PRÁCE

Na závěr tohoto příspěvku se chceme věnovat činnosti probačních pracovníků v rámci tohoto alternativního řešení trestních věcí, neboť se ukazuje, že zprostředkování alternativního řešení sporu je nutné přenechat specializovaným subjektům – mediátorům.

Jelikož již v době přijímání výše uvedených institutů existovaly projekty zaměřené na mediaci a probaci, které vypracovalo Sdružení pro rozvoj sociální práce v trestní justici¹¹, bylo uloženo ministru spravedlnosti v roce 1994 ověřit možnost zavedení probační služby v ČR. Od 1. 1. 1996 pak dochází k postupnému budování sítě probačních pracovníků na okresních a krajských soudech. Dnes již na většině okresních a některých krajských soudech pracují probační pracovníci. Bez ohledu na tuto skutečnost český právní řád pojem probační pracovník dosud nezná. Jejich postavení také není právní normou upraveno, ale fakticky je možné je do jisté míry odvozovat od postavení soudních pracovníků, jejichž výčet je dán vyhláškou MS ČR č. 37/1992 Sb. o jednacím řádu pro okresní a krajské soudy. Působnost je také fakticky odvozena od zákonem dané působnosti pracovníků odborného aparátu soudů a samostatné kategorie pracovníků soudů označené jako vyšší soudní úředníci¹².

Činnost probačních pracovníků lze rozdělit do dvou základních oblastí, a to na oblast mediální a na oblast probační. V souvislosti s výše uvedenými instituty

se do popředí našeho zájmu dostává činnost mediální, která spočívá v přípravě podkladů pro aplikaci těchto institutů a ve zprostředkování dohody o náhradě škody mezi obviněným a poškozeným.

V praxi je postup mediátora zpravidla takový, že potom, co si prostuduje spis (soudci postupují spisy s objednávkou na mediaci probačním pracovníkem nebo má probační pracovník přístup k nápadu trestních věcí konkrétního soudce a sám vybírá vhodné případy k alternativnímu vyřízení po akceptaci soudce), pozve si jednotlivě procesní strany (obviněného a poškozeného). V průběhu rozhovoru s obviněným a posléze s poškozeným mediátor zjišťuje, zda jsou strany ochotny věc tímto způsobem vyřešit. Současně dává stranám potřebné informace o dalším postupu ve vyřízení jejich záležitostí. Pokud obě strany vysloví souhlas se společným setkáním, mediátor s nimi dohodne konkrétní termín schůzky. V průběhu této společné schůzky dochází k sepsání dohody o náhradě škody, kromě toho s obviněným dohodne i konkrétního adresáta peněžní částky k obecně prospěšným účelům. Dohoda o náhradě škody musí být konkrétní, s přesně vymezeným rozsahem a lhůtou splnění. Obě strany pak dohodu podepisují. Dohoda je posléze předložena soudci, který probačního pracovníka zprostředkováním pověřil. Soudce poté posoudí, zda takový způsob vyřízení věci bude považovat za dostačující. S jeho souhlasem sdělí mediátor oběma stranám, že dohoda může být naplněna. U narovnání se navíc sdělí obviněnému, že má na účet soudu složit dohodnutou částku k obecně prospěšným účelům.

U PZTS lze realizovat ze strany probačního pracovníka probační dohled, což znamená dohled a vedení obžalovaného během zkušební doby, která je mu uložena soudem jako omezení (omezení, které spočívá v povinnosti obviněného dostavit se v průběhu zkušební doby PZTS k probačnímu pracovníkovi, je však diskutabilní, neboť doposud platný trestní zákon nezná pojem probace – resp. PZTS s dohledem). Obdobný problém vyvolává podobně formulované omezení v rámci zkušební doby podmíněného odsouzení – podmíněné odsouzení s dohledem¹³.

Na závěr našeho článku se pokusíme o vymezení základních problémů realizace sociální práce v této podobě v rámci trestního řízení.

1. Doposud není zákonem ani vnitřním předpisem upraveno postavení a činnost probačních pracovníků. Tento legislativní nedostatek se negativně projevuje právě ve výše uvedených institutech, probačním dohledu a výkonu trestu obecně prospěšných prací.
2. Na některých soudech dochází ke kumulaci funkce probačního pracovníka s jinou funkcí (např. soudní tajemník, zapisovatelka), což má za následek,

¹¹ Projekt mimosoudní vyjednávání–narovnání vznikl v rámci experimentu „Uplatnění sociální práce v trestní justici“, který předložilo Sdružení pro rozvoj sociální práce v trestní justici v září 1994 Ministerstvu spravedlnosti ČR s návrhem na jeho experimentální ověření.

¹² Zákon č. 189/1994 Sb., o vyšších soudních úřednících, ve znění zákona č. 152/1995 Sb.

¹³ Srov. novela trestního zákona provedená z. č. 253/1997 Sb.

že činnost probačního pracovníka je vykonávána ve smyslu administrativního pojetí působení narozdíl od pojetí, které jeho činnost spatřuje ve výkonu sociální práce s pachatelem trestného činu.

3. Mediační činnost je zaměřena pouze na řízení před soudem, neboť podle současného stavu je probační pracovník organizačně začleněn do soustavy trestního soudnictví. Tato skutečnost znemožňuje jejich činnost již v rámci přípravného řízení.
4. Činnost probačních pracovníků není specializovaná do jednotlivých oblastí – probace, mediace, včasná pomoc (§ 73 odst. 1, písm. b) tr. ř.), soudní pomoc a výkon trestu obecně prospěšných prací.
5. Reálná náplň činnosti probačních pracovníků závisí v některých případech na postoji soudců a jejich zájmu o danou problematiku.

RESUME

This presentation deals with some of the most important changes in Czech criminal law.

The first part of the article contains the information concerning amendments of Code of Penal Procedure. The authors discuss the diversification of standard of proceeding which have already started to influence Czech criminal proceeding. This alternative proceeding available whereby their informal execution is more appropriate than the implementation of a classic criminal trial which result is a verdict of guilt and subsequent sentencing.

If we consider as alternative of criminal proceeding before court, in which is given priority to informal execution of criminal case than the implementation of classic criminal trial, which result in a verdict of guilt and subsequent sentencing, we can indicate for certain implication of diversion these following institutes. Based on amendments of the Code of Penal Procedure of 1993 and 1995 there conditioned stoppage of the criminal prosecution and settlement.

The conditioned stoppage of the criminal prosecution is possible with a criminal offence under the sentenced penalty of up to five years. The accused has to confess in his taken down statement committing the criminal offence and he has to recover the damages to the injured party. The injured party has to agree with the prosecution stoppage. The decision upon the conditioned stoppage of the criminal prosecution is made by the state prosecutor or the court, after the indictment has been served.

Legislation provides that the settlement is possible in those cases where the accused is in conflict with the injured party. Settlement comes into consideration only with criminal offences sentenced by maximum five years. The accused has to declare in the court that he had committed the offence and that he will recover the damages and he settles another sum of money as an act of charity.

Last the authors sum up practical experiences from present activity of probation workers at District and Regional Court. The authors describe of the present activity of probation workers during the criminal proceeding namely mediation of agreement between injured party and accused. Finally the authors point out problems caused by the lack of legislation as regards activity of probation workers.